

אשר נשיא יחטא

בפרשתנו מתוארים סוגי הקורבנות, ביניהם קרבנות החטאת, דרכם מבקשים האנשים הפשוטים סליחה על שגגותיהם: "וְאִם נֶפֶשׁ אַחַת תִּחַטָּא בְשִׁגָּגָה מֵעַם הָאָרֶץ... וְהָבִיא קֶרְבָּנוֹ. זאת חטאתם של פשוטי העם. אך גם גדולי האומה חייבים לבקש סליחה על שגגותיהם: הכהן הגדול – "אִם הִפְחֵן הַמְּשִׁיחַ", הסנהדרין – "וְאִם כָּל עַדַּת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ", ולבסוף הנשיא – "אֲשֶׁר נָשִׂיא יִחַטָּא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' אֲ-לֹהֵיוֹ אֲשֶׁר לֹא תַעֲשֶׂינָהּ, בְּשִׁגָּגָה... וְהָבִיא אֶת קֶרְבָּנוֹ" (ד, כב-כג).

מה תפקידה של נשיאות זאת? לפי חז"ל, מדובר כאן לא בנשיאי השבטים אלא בראש או בראשי הפירמידה השלטונית הבאה לידי ביטוי במבנה השבטים במדבר. אנו קוראים שם על "נְשִׂיא בֵּית אָב" (ג, כד) ועל "נְשִׂיא נְשִׂאֵי הַלְוִי" (ג, לב). הנשיא שבפרשתנו, הוא אכן מעין נשיא-נשיאי-הנשיאים. לפי חז"ל (ספרא, ויקרא, ה) הדבר רמוז בביטוי האישי החזק: "מִצְוֹת ה' אֲ-לֹהֵיוֹ" (ולא ה' א-להים). מכאן ש"נשיא האמור כאן - שאין על גביו אלא ה' אֲ-לֹהֵיוֹ". אכן, ב'שמות' וב'ויקרא' מדובר על 'נשיא' המקביל ל'מלך' שבספר 'דברים', מלך שיומלך רק כשהעם ידרוש זאת. חז"ל לומדים גזירה שווה ביניהם, אך למרות ההקבלה יש הבדל רב ביניהם. 'נשיא' הוא תואר שוודאי אינו עובר בירושה, והוא במהותו דמוקרטי יותר מאשר 'מלך'. אחיה השילוני מדבר על 'המלך' רחבעם ואומר (מלכים א יא, לד) "כִּי נָשִׂיא אֶשְׁתָּנִּי". הגדיל לעשות הנביא יחזקאל, המאוכזב עד ייאוש מהתנהגותם של מלכי הבית הראשון. הוא כמעט ולא משתמש במונח 'מלך' וחוזר בנבואותיו לתואר 'נשיא'. ב'נשיא' מעין זה מתקיימים דבריו של הרמב"ן על פרשתנו: "וטעם [הביטוי] ה' אֲ-לֹהֵיוֹ, לומר, כי אף על פי שהוא המלך האדון שאין עליו מורא בשר ודם, יש לו לירא מה' א-להיו... כי יש עליו עליון שהוא א-להיו אשר בידו נפשו וממלכתו".

מעתה יכולים אנו לחזור אל המלים הראשונות של פרשת שגגת הנשיא. לא נאמר "אם נְשִׂיא יִחַטָּא", אלא "אֲשֶׁר נָשִׂיא יִחַטָּא". אין ספק כפי שהעיר הדמב"ן, לפנינו רק גרסא לשונית אחרת, והכוונה "כאשר נשיא יחטא". זהו הפשט. אולם רבן יוחנן בן זכאי, פירש ייחוד זה בצורה שונה: "אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו". אשרי הוא הדור שמנהיגיו יכולים להכיר בחטאותיהם. מתאר אני לי, שהוא חשב על המנהיגים הפוליטיים של דורו, שלא היו כאלה, ולא ידעו לעצור את ההידרדרות ולמנוע את חורבן הבית וראשית הגלות.

נשיא בעמד

בפרשת 'משפטים' (שמות כב, כז) דורשת התורה לכבד את הנשיא: "אֶל-לֹהִים לֹא תִקְלָל - וְנָשִׂיא בְעֶמְקָךָ לֹא תֵאָרֵר". הרשב"ם, נכדו של רש"י, טוען שהמילה 'א-להים' מתייחסת כאן לשופטים, "לפי שהמלכים והדיינים דנין דיני ממונות ונפשות, רגילים בני אדם לקללם". קביעותיהם והחלטותיהם של השופטים והפוליטיקאים נוגעים לכל אדם ואדם, ולפיכך רבים עלולים להרגיש שלא בצדק נפגעו. לפיכך מצווה התורה לכבדם. הרשב"ם מוסיף: "וכן הוא אומר (קהלת י, כ): גַּם בְּמִדְעָךָ [בסתר מחשבותיך] מִלֶּךְ אֶל תִּקְלָל". לכאורה פסוק זה מבטא בציניות את סכנת ההתנגדות למשטר. הרשב"ם רואה בכך מצווה מוסרית, לדעת לקבל את החלטות המשפט והמשטר בצורה נאותה, אף אם הם נגדנו. האם אין גבול להסכמה? יש! החכמים מדגישים את המלים "נָשִׂיא בְעֶמְקָךָ!" לפיהם עצם המילה 'בְעֶמְקָךָ' מהווה הסתייגות: "בְעֶמְקָךָ - בעושה מעשה עמך" (בבא קמא צד ע"ב). רק אם הנשיא והמנהיגים מתנהגים כפי שערכי היהדות מצפים מהם, הם ראויים לכבוד. אם התנהגותם היא בלתי ראויה אסור לכבד את החוטא. הכבוד הלא ראוי הוא בבחינת חילול השם. יתירה מכך. קהילות יהודיות ואומות העולם רוצות לכבד את ישראל, והם מכבדים אותה בדמות הכבוד המוענק לנשיא. והנה, אֶשֶׁר נָשִׂיא יִחָטָא, הכבוד הופך למפרע מגוחד, הכבוד שניתן - לאי-כבוד עבור כולנו. "גְּלָה כְבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל".

השאור והדבש

בשבת זאת, ימים ספורים לפני פסח קוראים אנו בפרשתנו (ב, יא) על קורבן המנחה: "לֹא תַעֲשֶׂה חֻמֶּץ". והפסוק מוסיף: "כִּי כָל שָׂאֵר וְכָל דָּבָשׁ לֹא תִקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אֵשָׁה לֵה". ביעור החמץ, אור לי"ד ניסן, מסמל את המאבק נגד היצר הרע הצריך ללוות את השחרור. כך מלמד אותנו ר' יעקב יוסף מפולנאה, תלמידו הגדול של הבעש"ט (תולדות יעקב יוסף, ויקרא, ג): "כל המנחה אשר תקריבו לה' לֹא תַעֲשֶׂה חֻמֶּץ, שלא יהא עם היצר הרע הנקרא חמץ כנודע". והוא מוסיף: "כָּל שָׂאֵר וְכָל דָּבָשׁ, כי שני אלו צריך להרחיק". לדבריו, מסמל השאור את הגאווה והכבוד, הדבש את "המתוק לחיך", את התאוה. שני פרצופים אלה של היצר הרע באים לידי ביטוי בחיינו, באגואיזם ובאגוצנטריות. הדבש, מייצג את האגואיזם, האנוכיות, חיפוש התאוה ללא התחשבות וללא בושה. השאור מייצג את האגוצנטריות, את חיפוש הכבוד, את ראיית המנהיג את עצמו כמרכז העולם. את השאור הזה מצאנו במדינות רבות, בהן מפתחים המנהיגים את שיגעון פולחן האישיות, פולחן שמוצא את ביטויו בעצם דמותו של פרעה. אך גם במדינות דמוקרטיות, האגוצנטריות הזאת קיימת. ההתגברות על השאור הוא התנאי לחופש האמיתי.

מתוך כך עלינו לחזור אל המיוחדות שבביטוי 'אֶשֶׁר נָשִׂיא יִחְטָא', והפעם, כפי שהוא מתפרש בספר הזוהר (ח"ג כג ע"א, בתרגום לעברית): "לימד רבי יצחק, מה נשתנה שבכל מקום נאמר 'ואם' [יחטא] ... וכאן 'אֶשֶׁר נָשִׂיא יִחְטָא'?" תשובת הזוהר עצובה. לכולם, יש סיכוי לא לחטוא. לא כך לפוליטיקאי "אֶשֶׁר נָשִׂיא יִחְטָא וודאי כי לבו גס עליו, והעם הולך אחריו ומתמנה תחתיו". נראה שהשליטים חייבים בשמינית של גאווה, של אמונה בעצמם, של נרקיסיזם ושל אגוצנטריות, של שאור בעיסה, כדי לפרוץ להם דרך בפוליטיקה. זהו חטא בלתי נמנע, קופת של שרצים שהוא מוכרח לשאת אתו. אולם, אם השאור רב, קל וחומר אם אליו מתווסף הדבש, הקורבן מתועב. האגוצנטריות נוטה להתמזג עם האגואיזם, כבברית בין הון ושלטון, או כאשר המנהיגים מרגישים שהם רשאים לשלוט בגופם של אלו שנוצרו בצלם א-להים. או אז היצר הרע ניצח ניצחון מוחלט, והקטסטרופה מתרחשת.

כנגד ברית מגונה זאת בין השאור והדבש, ניבא יחזקאל כשדיבר על הרועים הרעים (לד, ב-ד): "הוֹי רְעִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רְעִים אוֹתָם, הֲלוֹא הִצֵּאתָן יָרְעוּ הָרְעִים", את הצאן שאינו שלהם, ועליו הם חייבים לשמור. והנה, מוסיף הנביא, "אֵת הַחֶלֶב תֹּאכְלוּ וְאֵת הַצֶּמֶר תִּלְבְּשׁוּ הַבְּרִיָּאָה תִּזְבְּחוּ... אֵת הַנְּחֹלֹת לֹא חִזְקֶתֶם וְאֵת הַחֹלָה לֹא רִפֵּאתֶם וְלִנְשַׁבֶּרֶת לֹא חִבַּשְׁתֶּם וְאֵת הַנִּדְחֹת לֹא הִשְׁבַּתֶּם וְאֵת הָאֲבֹדֹת לֹא בִקְשְׁתֶּם". וְנָשִׂיא בְּעֶמְקָה לֹא תֵאָר, אך כשהמנהיגים אינם עושים מעשה עמם, את מקומו של הכבוד צריכה לתפוס המחאה. ועל כך התריע רבי חנינא (שבת נד ע"ב) כאשר קרא את דברי ישעיהו (ג, יד): "ה' בְּמִשְׁפָּט יָבֹא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׁרָיו", משפט עם שריו על העוול שהם עשו, ועם זקני עמו, על שלא מחו.

את ההנהגה האוטופית הגדיר רבי גמליאל כשאמר לשני גדולי תלמידיו, רבי אליעזר ורבי יהושע (הוריות י ע"א-ע"ב): "כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם, שנאמר (מלכים א יב, ז): וַיִּדְּבְרוּ (הזקנים) אֵלָיו [אל רחבעם] לֵאמֹר אִם הַיּוֹם תִּהְיֶה עֲבָד לָעַם הַזֶּה וְעַבְדְּתֶם וְעֲנִיתֶם וְדִבַּרְתֶּם אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לָךְ עֲבָדִים כָּל הַיָּמִים". לדאבונו לא שמע רחבעם לעצת הזקנים. הוא שמע לצעירים "אֶשֶׁר גָּדְלוּ אֹתוֹ אֲשֶׁר הָעִמָּדִים לִפְנָיו" שלא הבינו את העבדות שבשררה. מלכות בית דוד התפלגה, ותהליך החורבן התחיל, ועלינו ללמוד מההיסטוריה.